

Tarbiyachining nutq madaniyati va unga qo‘yiladigan pedagogik talablar

Ro‘zimboyeva Sevinchoy Sanatbek qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining nutq madaniyati va unga qo‘yiladigan pedagogik talablar shuningdek, nutqining aniqligi, to‘g‘riligi, ifodaviyligi, lug‘at boyligi, nutqidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari xususida batafsil yoritib berilgan.

Kalit so‘zlari: tarbiyachi, nutq, ohang, og‘zaki nutq, nutq o‘stirish, nutq madaniyati, so‘zlashuv, muloqot, nutqning sofliqi, aniqligi, to‘g‘riligi, boyligi, ifodaliligi.

Abstract. This article describes in detail the speech culture of preschool educators and the pedagogical requirements for it, as well as the accuracy, correctness, expressiveness, vocabulary, speech defects and ways to eliminate them.

Key words: educator, speech, tone, oral speech, speech development, speech culture, speech, communication, purity, accuracy, correctness, richness, expressiveness of speech.

Nutq madaniyati - bu fikrlarni to‘g‘ri ifodalay olish, ya’ni fikr birdirish jarayonida nutqiy muloqot shartlari va fikr bildirishdan ko‘zlangan maqsadni inobatga olgan holda tilning barcha vositalaridan (til vositalaridan, shuningdek, ohang, pauza, tembr, urg‘u, intonatsiya, leksik zaxira, gapning grammatik tuzilishidan) to‘g‘ri foydalangan holda, bayon qilinayotgan mavzuga mos tarzda gapirishdan iboratdir. Nutq madaniyati — bu bayon qilinayotgan fikr mazmuniga mos holda tilning barcha vositalaridan (tovush, ohang, so‘zning leksik ma’nosi, intonatsiya, grammatik shakllar, urg‘u, pauza) to‘g‘ri va o‘rnida foydalana olish demakdir. Nutqning tovush madaniyati nutq madaniyatining ajralmas bir qismi hisoblanib, og‘zaki va yozma ko‘rinishda namoyon bo‘ladi.

Tarbiyachi o‘sib kelayotgan yosh avlodni xalqimizga munosib farzand, yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashdek muhim, mas’uliyatli shu bilan birga faxrli vazifani bajaradi. Shunday ekan tarbiyachi pedagoglar o‘z ishiga vijdonan, mas’uliyat bilan yondashishi, pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi va o‘z ustida tinimsiz izlanishlar olib borishi lozim. Tarbiyachi bolalarga kundalik hayotda,

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 1. January 2024

mashgʻulot jarayonida, oʻyin faoliyatida, nutqiy muloqotlarda, birgalikdagi mehnat jarayonida va ular bilan boʻladigan muomalada taʼsir koʻrsatadi. Tarbiyachi har bir bolani diqqat bilan kuzatishi, uning shaxsiy xususiyatlari, xulq-atvori, qobiliyatlarini bilishi, bolalarning ish natijalarini toʻgʻri, haqqoniy baholashi va ularga oʻz vaqtida yetarlicha yordam, yoʻnalish koʻrsata olishi shuningdek, bolaning oiladagi taʼlim-tarbiyasi bilan qiziqishi, ota-onalar bilan toʻgʻri hamkorlik oʻrnata olishi lozim. Hozirgi kunda maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyachilariga qoʻyiladigan muhim talablardan biri taʼlim-tarbiyaviy jarayonni toʻgʻri tahlil qilishi va kasbiy malakasini boyitib borishi hisoblanadi. Bundan tashqari tarbiyachi shaxsiga qoʻyiladigan yana bir muhim talablardan biri uning nutq madaniyatiga ega boʻlishidir. Nutq madaniyati — bu tarbiyachida boʻlishi shart hisoblangan sifatlardan biridir. Tarbiyachi nutq madaniyatiga ega boʻlishi uchun oʻz nutqida quyidagi xususiyatlarni aks ettirishi lozim: nutqning toʻgʻriligi; nutqning aniqligi; nutqning sofligi; nutqning ravonligi; nutqning ifodaliligi; nutqning boyligi.

— **Nutqning toʻgʻriligi** — bu nutqning eng muhim xususiyatlaridan biridir. Agarda nutqning tuzilishi toʻgʻri boʻlmasa, nutqning aniqligi, mantiqiyliigi, izchilligiga ham putur yetishi mumkin. Shunday ekan, tarbiyachi bolalar nutqining toʻgʻriligiga alohida eʼtibor qaratishi va nutqidagi kamchiliklarni aniqlab, toʻgʻri bartaraf qila olishi lozim.

Tarbiyachining nutqi toʻgʻri boʻlsa, soʻzlarni aniq, toʻgʻri, tushunarli tarzda talaffuz qilsa, bolalar nutqni muvaffaqiyatli oʻzlashtira oladilar.

— **Nutqning aniqligi** — bu soʻzning ifodalanayotgan voqelikka nisbatan muvofiq kelishi hisoblanadi. Bolalar tarbiyachidan soʻzlarni aniq, toʻgʻri talaffuz etishnigina oʻrganib qolmasdan, balki eshitgan ertak va hikoyalarini mazmunan aniq aytib berishga, tevarak-atrofni kuzatish orqali olgan taassurotlarini aytib berishga, oʻz fikrlarini ketma-ketlik bilan izchil tarzda ifodalay olishga oʻrganadilar.

— **Nutqning sofligi** — deganda eng avvalo, uning adabiy til meʼyorlariga mos tarzda ifodalanishi tushuniladi. Tarbiyachi oʻz nutqning sofligiga erishishi uchun nutqida mahalliy soʻzlarni qoʻllamasligi, jargon soʻzlarni ishlatmasligi, soʻz urgʻularini toʻgʻri ishlatishi zarur.

— **Nutqning ifodaliligi** — yaxlit bir sistema asosida tuzilgan, fikrlar tizimli ifodalangan, har bir soʻz, gap, ibora maqsadga mos ravishda ishlatiladigan nutqni tushunamiz. Tarbiyachi nutqning ifodaliligiga fikrlarini faqat soʻzlar orqaligina emas, balki nutqning ifodaviy vositalaridan (pauza, tempr, ovoz kuchi, ritm, urgʻu va

hokazolar) to‘g‘ri foydalanish orqali erishishi mumkin. Tarbiyachi bolalarga ertak, hikoya, rivoyat, she‘r o‘qib berish jarayonida nutqning ifodaviy vositalaridan o‘rinli foydalansa, bolalarning asar mazmunini yaxshi tushunib olishlariga yordam beradi. Tarbiyachining bir xil ohangdagi nutqi bolalarni zeriktiradi va bolalarda ertak, hikoyalarning mazmuniga bo‘lgan qiziqishini susayishiga olib keladi. Bola bunday nutqni tinglashdan tez zerikadi va boshqa narsalarga chalg‘iy boshlaydi, so‘ngra tarbiyachining nutqiga quloq solmay qo‘yadi. Shunday ekan, tarbiyachi bolalarga to‘g‘ri ta‘lim-tarbiya berishi, badiiy adabiyotga nisbatan qiziqish uyg‘otishi uchun avvalambor o‘z nutqi ustida ishlashi, nutqidagi kamchiliklarni aniqlab, bartaraf etishi lozim.

— **Nutqning boyligi** — so‘zning turli sinonimlaridan to‘g‘ri, o‘rinli foydalana olish va nuqtda turli iboralardan, jumalardan foydalanish, yangi so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash orqali yuzaga keladi. Tarbiyachi so‘zlardan to‘g‘ri, o‘rinli foydalana olishi, bolalar so‘z boyligini muntazam tarzda aniqlab, so‘z boyligini kengaytirib borishi lozim.

Tarbiyachi uchun namunali nutqni egallash — bu uning o‘z kasbiy tayyorgarligini belgilovchi ko‘rsatkich hisoblanadi. Taniqli pedagog, bolalarni ona tiliga o‘rgatish uslub va uslubiyotlarini ishlab chiqqan uslubiyotchi, maktabgacha tarbiya bo‘yicha mashhur mutaxassis, professor Y.I. Tixeyeva tarbiyachi nutqiga yuksak yuksak baho berib, shunday degan edi: “Bog‘chada bolalar beixtiyor taqlid qiladigan namuna tarbiyachi (bog‘bon)ning tilidir, tarbiyachining tili bolalar tiliga g‘oyat samarali va nihoyatda kuchli ta‘sir ko‘rsatadigan hamma narsalarni o‘zida birlashtiradigan bo‘lishi kerak. Bog‘bonning tili bekam-u ko‘st, adabiy talaffuzning har qanday nuqsonlaridan xoli bo‘lishi lozim”.¹ Har bir tarbiyachi, pedagog o‘z nuqiga qo‘yiladigan pedagogik talablarni yaxshi bilishi hamda nutqidagi mavjud kamchiliklarni aniqlab, to‘g‘irlab borishi kerak. Tarbiyachi o‘z nutqining ravonligi, ifodaliligi ustida ishlashda nutqning intonatsion vositalaridan to‘g‘ri foydalanishiga e‘tibor qaratishi ya‘ni nutqida urg‘ularni to‘g‘ri ishlatishi, ovoz tempini va kuchini o‘zgartirish bilan so‘zlarning mazmunini ajratishi, to‘xtam, pauza, ma‘lum vaqt ichida aytiladigan so‘zlar miqdori, nutq tempi va ovoz balandligini ma‘lum joyida ko‘tarib, ma‘lum joyida pasaytirib aytishni to‘g‘ri mashq qilishi lozim. Nutqda intonatsiya va ohangni to‘g‘ri qo‘llash

¹ “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida pedagog tarbiyachining nutqiy faoliyatini o‘ziga xosligi” Norqo‘ziyeva M.A. maqola

nutqni jonli, jo'shqin qiladi va fikrni to'liq, tugallangan tarzda bayon qilishga yordam beradi. Tarbiyachi o'z lug'atini, uning grammatik tomonini badiiy, ilmiy adabiyotlarni doimiy ravishda o'qib, o'rganib borish jarayonida boyitadi va takomillashtirib boradi. Biroq tarbiyachi badiiy adabiyotlarni o'qib, o'rganish davomida uning mazmuniga, yangi so'zlargagina ahamiyat qaratib qolmasdan, balki muallifning asar mazmunini ochishda tilning qaysi vositalaridan foydalanganligiga, qaysi so'z va grammatik shakllarni ishlatganligiga, materialni qay darajada ifodalaganligiga ham e'tibor qaratishi zarur.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, jamiyatimizda tarbiyachi va pedaglarning nutq madaniyatini shakllantirishda yuqorida ko'rsatilib o'tilgan vazifalar to'g'ri olib borilsa va rioya qilinsa jamiyatda tarbiyachilar o'z o'rnini va mavqeini topadi. Tarbiyachi nutqi qanchalik tushunarli, mazmunan aniq va to'g'ri ifodalansa, tarbiyalanuvchilarga berilayotgan ta'lim-tarbiya sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Tarbiyachi o'z nutqidagi adabiy jihatlarga, nutqining jarangdorligi, tushunarligi, aniqligi va ravonligiga e'tibor berishi ta'lim olayotgan har bir bolaning so'z boyligi rivojlanishiga turtki bo'ladi. Shu sababli, har bir pedagog o'z nuqiga alohida e'tibor qaratishi va o'z nutqi ustida muntazam ravishda ishlab, takomillashtirib bormog'i kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. “Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagog tarbiyachining nutqiy faoliyatini o'ziga xosligi” Norqo'ziyeva M.A. maqola
2. “Maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining nutq madaniyati va unga qo'yiladigan pedagogik talablar” Turg'unboyeva N. 2022-yil
3. “Tarbiyachining nutqi bolalar uchun namuna” Nuritdinova G..H. maqola

**Research Science and
Innovation House**